

Szekér Endre

A válogatott versek

Gömöri György: Ez, és nem más

Gömöri György költészete – így az *Ez, és nem más* című kötete is (2007) – szilárd morális és művészi alapra épül: az 1956-os októberi forradalom nemes eszméire. Az 56-os október 23-i tüntetés szervezői közt elfoglalt személyes szerepe, részvétele, az *Egyetemi Ifjúság* című lap szerkesztése miatt is. Ahogy Clive Wilmer megállapította: „Gömöri György lírája az elkötelezett patrióta költészete, aki számára az igazságért folytatott harc elválaszthatatlan a költői igazság keresésével.” Igen, az ő élete „*egyirányú utca*” – írja a *Sens unique* című versében: „*mióta elhagytam a széles, napsütötte / Örök ifjúság sugárutat / s befordultam az ötvenhatos / saroknál, már azóta csak egy irányba jár a forgalom.*” 1956 decemberében (Oxford, London) írja, hogy „*gyászleplet sző sóhajainkból a tenger, / ködbe merült el múlt, köd fedi Ithaka sorsát.*” Gömöri verssoraiban a keleti idill „*trágyaterhes órái*”, a hatalom és a becstelenség ellentéte, az újmódi nomádok, az őszi nehéz esők, a hanyatló birodalom, a becstelen árulók, Ruritánia, börtönök és őrtornyok látszanak, amott a „*jeges félelem*” van stb. Márai Sándor „*malomideje*” ez, aki 1956. október 23-án naplójegyzetében azt írta: „*Isten malmai gyorsan örölnék.*” A költő 1990-ben a Megint októberéről vall, e szép hónapról, amelyet soha, míg él, el nem feledheti. Újra és újra visszagondol 1956-ra, a letaposott forradalom emlékeire, a tankok félelmes vonulására a Deák téren, melyet tiltakozó füttyszó és öklörázás követett (*Pihenő a Deák téren*). Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című feledhetetlen versére felel Gömöri a *Több mondat az adott helyzetről* című verse: „*Hol zsarnokság nincs, / attól még lehet zsarnokság, meg akarnokság...*” Közben elvagyódásról és a visszavagyódásról, az önutálatról és a hazugságokról, az önáltatásról és a „*fele-olyanságról*” szól, visszatérve az Illyés-vers egyik kulcsmondatához: „*mindenki szem a lánban...*”

A korábbi költőnemzedékek, a *Nyugat* költői olykor elefántcsonttoronyba zárkóztak. Hiszen Kosztolányi óta tudták, hogy az „*elefántcsonttorony* még mindig emberibb és tisztább hely, mint egy pártiroda.” (Nyugat, 1933) Gömöri is megküzd a környezettel, a korrallal, az elzárkózással, a nagyvilágba zártan, vagy akár a „*magánzárkában*”. Azt érzi, hogy „*minden ellenünk van*”, „*fejem fölött jéggé fagyott az égbolt.*” A hit és a hitetlenség közt él, céltalanul jár az utcán, a „*körülzárt énből*” csaknem „*éntelenség*” lesz. Élete szinte „*lakhatatlan*”, becukja magát, mint „*féligolvasott könyvet*”, de kilép a „*ködsüket magányból*” – új szerelemre lobban. Máskor derűsebb őszi képeit – elsötétíti a kor, a cellák világa – pl. Szász Béla emlékét idézve. Még ebben a korban a magány sem az igazi, hanem eltorzul, „*aszalódik*”, „*felügyelt*” magánnyá válik. A *hosszú vonatozások kora* című versében a század egyik szörnyű jelenségét ragadja meg háborús, szörnyű vagonokkal. Hány ember vált szabad vagy rab vagonlakóvá pl. a jeges tajgák felé „*utazva*”. És a halál a mindennapi utazások velejárója, elháríthatatlan része – csontvázakat, Vorkutatát említve. A börtönvonal rettenetes tényét nem oldja fel a szertelenül szabad, önelégült Amerika képe, vagy a magyar költészet egy-egy sora („*Hercead már ligetünk*”, Berzsenyi). Gömöri olykor levetkőzve a nagyobb verskompozíció számos felesleges sallangját, az *Ötlehiány* című versében így vall eltorzult világunkról: „*jogéjegylenlőség/vakoversenyszabadság/teljes szennytestvériség*”. Itt a nemes esz-

mények visszájára fordultak, eltűntek, jelentésüket-értelmüket veszítették. Ezt érzékelteti az összetett szavak elferdült egymáshoz kapcsolásával. A kor és író kapcsolata a múltba is vezeti a költőt, száz évvel visszalép, megszólítja a kedves Zolát, Dreyfus kapitányra és a koholt perre gondol, s „*égő lelkiismerettel kiált: j'Accuse!*”

Az 1956 novemberében Angliába menekült költő Oxfordban fejezte be egyetemi tanulmányait, utána a cambridge-i egyetemen tanított lengyel és magyar irodalmat. De sohasem „felejtette el” hazáját, Magyarországot és a magyar nyelvet: „*mert leírhatom angolul az élet / minden rejtelmét, le a mindenséget, / de anyám nyelvén tudom csak kidagogni / a naplementét alkotó igéket.*” Ő az „*újmódi nomádokhoz*” tartozik 1957 óta, a világ keresztútjain itt-ott letáborozva. De – mint Odüsszeusz – nem maradt a lótuszevők közt, hanyódva a Szküllák és a Kharübdiszek között. Megkapaszkodott a magyar költészetbe, felidézi Balassi Bálint szerelmi kalandjait a Tiefengrab utcában. A *nők viszonyáról a költészetben általában* című versében Csokonai Lillájára, Vajda János Kratochwill kisasszonyára, Ginára és József Attilára gondol. Összefonódik a múlt és jelen, a Petőfi-kollázsban a rab világ („*lábán bilincs*”) rejtőzik el, másutt meg Petőfi választási kudarcát idézi – a „*megcsúfolt igazságról*”. Drámaian versbe foglalja József Attila szárszói utolsó pillanatait a vasútállomáson, tudatosan be nem fejezve a mondatot, a halált hangsúlyozva így kimondatlanul („*hogya aztán*”). Kortársait is szeretettel öleli verssor-karjaiba. Weöres Sándort a paksi halászcárdában, egészségére emelve poharát („*dús műved megmaradjon*”). A Londonban élt Határ Győzöt köszönti hatvanéves születésnapjakor („*Ki nyelvében él, nemzetében él.*”), s a Rigmust... is Neki, a *Golgelóghi* szerzőjének küldi. Máshol Füst Milán költői magatartására gondol, Radnóti Miklós „A la recherche”-ére, a tragikus halálra (Abda) figyel. Az *Elkészt tisztelgésben* a költészet kapitányává lépteti elő Baka Istvánt. Sajnos a Petri Gyurinak küldött verses üdvözlét is halotti búcsúztató lehet már, ki „*atilla módra fázós árva lélek*” volt, s szüntelen lázadó – ebben az eltorzult világban. A hatvanéves költőbarátját, Horváth Elemért üdvözli *Arckép* című versével, aki szintén „*sokéves csatái*”, a számára is elvesztett 56-os forradalom után megőrizte a „*limeszek kincses nyelvét*”. A „*Sens unique*” verssorai Karátson Endrének szólnak, és ebben a különös fontosságú jelképben – egész élete (sőt többük: élete) benne rejlik. Egyirányú utca, nem lehet visszafordulni, nem szabad letérni róla se erre, se arra, nincs másfelé a költőnek és társainak „*kivezető út.*” Költői levelet küld M. Á.-nak, azaz Makkai Ádámnak a fiatalkorra, 1956-ra, igazi örömeikre emlékezve – a mostani mindennapok végzetes jóslataival, jó és rossz hétköznapi híreivel együtt. Két mestert külön kiemel a költő, címben – nyíltan és verssorokban rejtetten: Kosztolányit és Márait. A Quasimodo-emlékdíjas (és az Ada Negri-díjjal is jutalmazott) *Őszi magánbeszéd* finom hangulatában, szóhasználatával és az egyértelmű fogalmazással vall: „*abból adtam, amit hoztam.*” Ezeket a „*dércsípte almákat*”, „*kristálytisztá levegőt*”, „*vadludak gágogását*”, a lebbenő „*könnyű szelet*” s az almafát – nem tagadhatja meg. A *Négy sor Kosztolányinak* sorai az édes emléket toldja meg egy grimasszal, a rimekkel játszva: „*Ez már kemény utókor, rajtunk az út pora, / Nevünknel szebben csillog a sztárok tompora.*” A *Nosztalgiaáda* Kosztolányinak és Márainak szentelt verssoraiban a szép és fájó élmények, szerelmek, remények fonódnak össze. „*Mintha csak gyorsvonatlablából / az elfutó vidéket – / úgy nézem most a múltat. / Pereg a teljes élet.*”

A költő múltja sokkal tágasabb: nemcsak a közelmúlt tapintható emlékei elevenednek meg, hanem a távolabbiak is. Természetesen a közeli és távoli jelentős történelmi és mindennapi pillanatokat őrző emlékek összefonódnak, hol átút egy-egy régi eseményen a máig időszerű gondolat, hol az egyértelműen mai témán átsugárzik a korábbi időszak. Gömöri György szinte naponként benne él a mai és távolabbi történelemben, a magyarban és a lengyelben, Erdélytől Varsóig, az ötvenes évektől Szenci Molnár Albertig. Ezek a „történelmi pillanatképek”, a múltbeli történések jelenkori átélése – feltétlenül eredeti és jellegzetes fejezete Gömöri költészetének. Ezek a gyors pillanatképek egyszerre vázlatosnak tűnő kis jegyzetek és titkon mélyen átélt lírai megfogalmazások. Pl. Tótfalusi Kis Miklós levelét küldi Erdélybe, s közben „*minden örömmel igyekszem nemzetem / hasznára lenni.*” Vagyis mindketten, mindnyájan akarnak „hasznára” lenni a magyar nyelvnek, a magyar történelemnek. Hiszen a „*csalárdi nimötök*” és a „*fenek törökök*” közt

sínylódó Erdély nemcsak 1835-ből való, hanem a költő jelen idejéből, átélte századából. Elkeseredve sóhajt fel: „*Árva kicsi ország, ki léssz szabadítód?*” És az erdélyi író 1835-ös naplójából idéz: „*minduntalan / a zsarnokság újonnan kigondolt fortélyá / riaszt föl álmainkból...*” Bár félreérthetetlenül Bethlen Miklós uram emlékére ír a tengeri útjáról, de mégis fontosabb glosszát ír Szamosközyhöz („*ami elpocsékolt vissza nem kapható / és martalékul marad az ország*”). Egy bujdosó 1604-es levelét idézi lengyel vendégségben, az országot féltve, a törvény védelmében reménykedve („*nem lehet többé biztonságban senki*”). De a hozzá nagyon közel lévő lengyel történelem drámai eseményeit örökíti meg a „*Hivatalos lista a keletre deportálandókról, Litvánia, 1940*”. Itt a műfaj és stílus – más, szikárabb, nyersebb, hivatalos... „Felsorolás”, a deportálandók foglalkozása, „hivatalosan” üldözendő személyek felsorolása, többes számban lévő szavak, főnevek halmozása. „Ítélet” indoklások nélkül, vagyis az üldözendő személy „foglalkozása”, gondolkozása az „*indok*”. Az ítélet nem fogalmazódik meg nyíltan, és mégis ott szerepel a „*bűn*”: pl. „*Ügyvédek*”. A történelmi dokumentum, 1940-et idézve: „*Ügyvédek, tiszték, hivatalnokok; / mensevikek, trockisták, volt párttagok...*” A hivatalos listát a költő nem képes „szótlanul” leírni, neki ki kell mondani a saját véleményét: „*avagy adalékok egy elmebaj körtörténetéhez.*” A kelet-európai (és lengyel) történelem, a sztálini kor, a gulágjával, az ötvenes évekbeli káposzta- és hűgyszagával, a csontkemény éjszakákkal, bemocskolt liftjeivel és lépcsőházaival is itt élnek Gömri verseiben.

A Cambridge-ben élő költő gyakran hazatér Magyarországra. Ez a „hazatérés” természetesen összetett érzéseket kiváltó esemény: öröm a szeretett városban és nyelvi közegében létezni, és fájdalom a visszatérés a „másik” hazába, a szintén szeretett Angliába. S még bonyolultabb ez az érzés: mert egyszerre élnek benne 1956 feledhetetlenül szép forradalmi napjai, az ifjúság fényeivel, emlékeivel, barátaival. És ugyanakkor újra és újra felhangzanak tudatában a forradalmat eltaposó szovjet tankok szörnyű hangjai. És még a nyelv is, a naponta használt ez is, az is, az angol is, a magyar is („*Naponta nyelvet – álarcot cserélek. / Néha úgy érzem: arcom már álarc, / néha meg: hiába vergődik a lélek, / megváltásra csak önnyelvén találhat.*”) De a hazatérés mégis mindig feledhetetlen: a kopott utcákkal, a budai rakparttal, a Lánchíddal, az 1944-es pesti ostrommal, „hazai” sétájával a Thököly úttól a Keleti felé. De a Keleti felé – nem jó irány. A Nyugati messzebb van, a párizsi gyors késik is. És a Rákóczi út belemegy a Kossuth Lajos utcába. A költő összerendez: három számúzott egy útvonalon (Thököly, Bethlen Gábor, Kossuth), ilyen a magyar történelem. Továbbmegy a költő pesti sétáján: irodalmi estre megy, régi barátokat keres fel, szerkesztőségekbe látogat el, régi eltűnt emlékeket keres. Egy őszi falevelet, átnéz a Duna-parti sétányról a Vár felé... Igen, „*Ez hát a hazád / és nincsen hová hazatérned.*” S a *Világba zártan* verssoraiiban mondja ki: „*Ember, ezen a nagyvilágon / magadon kívül nincs helyed.*” S az őszi falevelet is az elmúlásra figyelmeztetik, a halálra, nem felejtve a szeretett Kosztolányi (*Halotti beszéd*) verssorait. Ilyen az ember. Egyedüli példány. Nem pótolható.

Gömri György költészetének formai és stílusbeli sokszínűségét vehetjük észre változott és új verseit olvasva. A szeretett Kosztolányi pasztellszíneit villantja elének („*opálos fényű szőlő*” – *Az ősz birtoklása*). S valamilyen különös – talán Kosztolányitól is tanult – hangulati lebegés, alig megragadható pillanatnyi rezzenés, az impresszionista festményhez hasonlítható gyorsan változó vers-sóhaj tűnhet többször elének. (*Nyugtalan koranyár, Idill, Fuga tempórum, A nyár foglyai* stb.) Van olyan vers, melyben a pillanatnyi helyzetből továbblép, természeti képekkel él, erőteljes gondolatiság szólal meg (pl. *Húsvéti bizalom* című versében: „*hinniünk kell ma a feltámadásban*”). Máskor többször a dokumentumok vonzásában él: hivatalos iratot ír, jelentést fogalmaz meg versben, naplót idéz, levelet küld, a „költészet állásáról” értekezik versben. A *Hivatalos lista a Keletre deportálandókról, Litvánia, 1940* – a jó példa erre a verstípusra: adatokat halmoz, nem magyaráz, csak mint a prózában számol be erről a szörnyű történelmi eseményről. Ez „hivatalos lista-vers”, ha van ilyen. Olykor glosszát ír egy antik szöveghez, máskor két bekezdést olvaszt versébe – Comeniusból. Érdekesen emel ki a vers címébe egy-egy maradandó tény (pl. *Petőfi távozik Szabadszállásról; Szélgjegyzet Nagyzezdához – Mandelstam*). (Olykor egy másik műhöz kapcsolódik, azzal „együtt” szól, lesz teljes a vers. Pl. Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnok-*

ságról – Gömöri György *Több mondat az adott helyzetről.*) A jelen, a múlt és a jövő fonódik össze a *Make love, not war* című versében: a Lucretius-mottóról, a Vénusz almájától a „*make love, not war!*”, háború helyett te szeretkezz – igazi emberi tettig. Odébb egy mottót old fel a versben: *A tél illata, „Illata van a télnek”* (Füst Milán). Különös versépítkezéssel él a Szövegközi verssoraiban: pl. „*felhőbe hanyatlott a drégeli rom*” (miért ez az első sor, ami felöltik?). Két-két sor eredeti módon kapcsolódik össze: az egyik saját verssor, a másik evokatív sor, más költő idézete. A kisebb költői sóhajok és a hosszabb-elemzőbb átlagos terjedelmű versek közül csak néhány tűnik ki. Pl. a prózavers eszköztelenségével élő *Búcsú Amerikától* című, vagy a *Költői levél M. Á.-hoz.* Ritkán a költői kérdések egymásutánjával szólít meg („*Túléljük az aztékokat is?*”). Felfedezi magának a kollázs kifejezési lehetőségét (*Petőfi-kollázs*). Sokszor veszi észre, hogy hajdani költőtársai egy-egy szó mögött ott állnak, s ő tudatosan építi a versébe. Ez is költészetünk őrzése („*a nagyvilágon magadon kívül nincs helyed!*”). Más kort, más szavakat idézve rettenetes kort és rettenetes szavakat használ („*Sieg heil! Sieg heil! – Hitler*”). Hasonló szörnyű kort idéz a gulággal, az embertelen kihalt vidékkel, tajga-éjjel, északi fénnel, a végzettel (*Mandelstam száműzetésben*). A látszólag könnyű anekdota műfaját elsötétíti a huszadik század. A vers-anekdotában lengyel barátainak elhurcolását, szenvedését és örömteljes-anekdotikus befejezését írja meg (*okmány: „tévedés történet”). „Önfilmkockákat”* ír versben, „lengőhídon” állva, monológot mondvá. Ritkán él vizuális nyelvi eszközökkel: itt felnagyít egy szót („*És mégis / VAN abszolút igazság!*”). Máskor a betűk közti távolság ironikus széthúzásával emel ki („*Visszakívánjuk az izgalmas harmincas éveket.*”). Gondolatait egy közhely „felvezetésével” formálja verssé („*Mindenütt jó, de legjobb... Igazán jó mindenütt?*”). A Mikes-töredék verssoraiban a kihagyás stílusértékével él („*mint egyedül Jászvásárban. / ... / de már aki gályarab, / önszántából is marad.*”) – És sajnos sok verse halotti búcsúztató, elkésett verses üzenet, „*hasonlatok keresése a halálról, az őszi temető bemutatása, a haldokló utolsó üzenete*” stb. (Pl. „*Koporsóba lehetőleg ne tegyünk írógépet, / nem lesz már szüksége rá a megboldogultnak...*”).

Számadást készítenek a költők néhány évtized után: Kosztolányi Dezső is, Gömöri György is. Kosztolányi így kezdi számadását: „*Most már elég, ne szépítgesd, te gyáva, / nem szégyen ez, vallja – úgys vége van / boldog akartál lenni és hiába, / hát légy mi vagy: végkép boldogtalan...*” – Gömöri György 1992-ben Cambridge-ben vall az otthoni és a cambridge-i magyarságáról, „*kettészakadtságáról*”, valami bódult „*holitt-holottságáról*”, örök hazajárásáról, a Gellért mélyvizéről, a pesti barátokról, a töprengésről, hogy hol tudna igazán élni: „*itt csak akkor kell élned ha tudsz / s halnod ha magad is úgy kívánod.*” A két költő számadása természetesen – más-más kor, más helyzet – „egy hazával” vagy „két hazával”. Más kérdések, más döntés elé állítja őket a történelem. Bonyolultabb a mai kor költője, akinek igazi hazája, Magyarország és a második hazája, Anglia között kell választania. Gömöri a maga verses számadása végén egy emberi magatartás alapján dönt: „*de szóljanak bármilyen ékesen magyarul / nincs közöd magyaros gyűlölködőkhöz.*” Kosztolányi őszi versei tovább élnek nyíltan vagy rejtetten Gömöri őszi verseiben („*Dércsípett almák fanyar édességét / dicsérem most, ebben a lassú őszben.*”). A Nyugtalan nyár koranyár verssoraiban a természeti kép, a hasonlat tragikus színekkel telítődik: „*a pipacsok feje is úgy hull alá, mint / tönkről a kivégzetteké.*” A táj szépsége és a szerelem szépsége közel van egymáshoz. A szerelem szól a *Mégis Mariáz Amikor, a Szonáta* soraiban. Most lágyabb lesz a vers, simogató, moderato, dallammal teli, s staccato-hullámokkal („*make love, not war!*” – „*Háború helyett te szeretkezz. / Emberhez valóbb az ágy minden hős csatátnél.*”). Gömöri György korunk szörnyűségeit, lágereit, börtöneit, jeges félelmét nem felejtve – mégis elégedetten fogalmazza meg számadását: „*...országnyűzők, sarcolók / ellenében. Ha tehát ennyi / fennmarad utánunk / már megérte; ha az igazat / akár a fálnak is / / kimondhattuk, / megérte; ha a nyelv épült / s ép maradt általunk – megérte!*” / / *Mint skót humanista / – / . (Argumentum Kiadó, Vál. Zalán Tibor, 2007)*